

ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ДУХОВНО-ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Шулигіна Р. А.

кандидат педагогічних наук, доцент,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

У статті на основі проведеного аналізу з вивчення проблеми розвитку духовно-творчої активності дітей дошкільного віку зосереджено увагу на особистісних детермінантах, психоемоційних основах духовного і творчого розвитку, проявах активності особистості та особливостях інтеграції духовних знань дитини, які трансформуються з індивідуального рівня на рівень загальнолюдський. З'ясовано, що перші прояви духовно-творчої активності спостерігаються в період дошкільного дитинства через гру, різноманітні види творчості тощо. Відмічено важливість здатності педагогів, вихователів, батьків сформувати у дітей психоемоційні основи духовно-морального розвитку.

Ключові слова: духовність, творчість, особистість, дитина дошкільного віку, розвиток, гра, духовно-творча активність.

The article, based on the analysis of the problem of development of spiritual and creative activity of preschool children, focuses on personal determinants, psycho-emotional foundations of spiritual and creative development, manifestations of personality activity and peculiarities of integration of the child's spiritual knowledge, which are transformed from the individual level to the universal level. It is found that the first manifestations of spiritual and creative activity are observed in the period of preschool childhood through play, various types of creativity, etc. The importance of the ability of teachers, educators, and parents to form the psycho-emotional foundations of spiritual and moral development in children is emphasized.

Keywords: spirituality, creativity, personality, preschool child, development, play, spiritual and creative activity.

В умовах військової агресії, суперечливості моральної атмосфери в українському суспільстві, періоду соціальної невизначеності та психологічної нестабільності набуває значущості проблема духовності й творчої активності кожної, особливо зростаючої особистості — дитини дошкільного віку. Стани, які переживають найбільш чуттєві діти у даному віковому періоді, можуть бути пов'язані з «емоційними гойдалками», тривогами, неспокоєм, страхами, відчуттям незахищеності, недостатністю уваги та підтримки емоційного зв'язку з дорослими тощо. За таких обставин, на перший план виступає проблема дослідження особистісних детермінант розвитку духовно-творчого благополуччя й активності дітей дошкільного віку.

Різнобічний аналіз зарубіжних і вітчизняних наукових доробків (Дж. Майєр, Д. Ноумен, П. Саловей, Ларса Фр. Г. Свендсен, Е. Тоффлер; Т. Алексеєнко, І. Бех, А. Богуш, М. Вишневський, І. Єрмаков, І. Зайченко та ін.) з проблеми духовно-творчої активності, як якісної особистісної характеристики дитини дозволяє стверджувати, що вона є складним інтегральним утворенням, яке невластиве окремо взятим її компонентам. Ці компоненти знаходяться у тісному взаємозв'язку і наявні зміни хоча б одного з них призводить до зміни інших. Наявність такої тісної взаємодії компонентів духовно-творчого світу особистості підтверджує теорію діалектичної єдності, що утворює цілісну якість.

У філософській енциклопедії, що вийшла у пострадянський період, духовність визначається як специфічна властивість життєдіяльності людини, що виражається у турботливому ставленні до себе і до навколишнього світу, на основі якої формуються нематеріальні цінності, які характеризуються стійкістю до девальвації [8, с. 481].

Вітчизняний дослідник М. Боришевський розглядав духовність як багатомірну систему, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, у яких відбиваються її найбільш актуальні морально релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності [1; 8, с. 481]. Формою виявлення активності особистості є інтелект. Чим би суб'єктивно не спричинювалась і не обґрунтовувалась ця активність, в основі її лежать інтереси — носії активної діяльності, зокрема творчої [8, с. 481].

«Духовно-моральне виховання і розвиток направлені на «піднесення серця» дитини як центру духовного життя», — вважав Йоган Песталоцці. — Воно (духовно-моральне виховання — авт.), на думку Т. Петракової, є процесом організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього (емоційно-сердечного) впливу педагога на духовно-моральну сферу особистості, яка є системоутворюючою її внутрішнього світу» [4, с. 125].

За переконанням Д. Гоулмана, особливе місце у розв'язанні цих питань займає здатність педагогів, вихователів, батьків сформулювати у дітей психоемоційні основи духовного розвитку, а саме [2]:

- усвідомлення власних емоцій та вміння розпізнавати свої почуття;
- управління емоціями;
- уміння керувати почуттями, які ґрунтуються на самосвідомості;
- самомотивацію;
- уміння скеровувати емоції у правильне русло, контролювати емоції: відкладати задоволення, придушувати імпульсивні дії, або входити у стан «потому натхнення»;

- уміння розпізнавати емоції інших людей;
- уміння будувати стосунки.

У формуванні зазначених якостей зростаючої особистості чільне місце займає емпатія, тобто вміння поводитися з емоціями оточуючих людей, соціальна компетентність і пов'язані з нею специфічні навички, тобто вміння, які підвищують ефективність міжособистісного спілкування, поглиблюють здатність відчувати внутрішній емоційний стан людини. Уже в п'ятирічному віці дитина ставить перед собою питання, на які не зможе відповісти доросла людина. Інтерес, який виникає в дитини, К. Юнг називає «мандалами» — знаннями і досвідом минулих поколінь [5, с. 160].

Звичайно перші прояви духовно-творчої активності особистості спостерігаються у дошкільному періоді життя, коли провідним видом діяльності є гра, що слугує джерелом знань про навколишній світ, допомагає будувати відносини між людьми, розпізнавати емоційні стани, сприяє розвитку духовних якостей, творчих здібностей, формує навички поведінки дитини в суспільстві. Саме тому в системі дошкільної освіти гра займає чільне місце і продукує різноманітні приємності, приносить дітям радість й почуття задоволення.

Психолого-педагогічні дослідження і реальна практика дошкільної освіти переконливо свідчить, що радість у грі породжує в дитині такі необхідні духовні й моральні якості як доброзичливість, взаєморозуміння, емпатію, готовність прийти на допомогу, спонукає до прояву ініціативності в різних видах діяльності тощо. Діти дошкільного віку в радісному, піднесеному стані відчують себе більш впевнено, охоче контактують з оточенням, завзято беруться за будь-яку справу, стають більш активними. Гра для дітей є стартовим етапом для будь-якої діяльності під час якої розвиваються творчі здібності, формуються духовно-моральні якості.

За цих обставин оптимістично звучить думка В. Сухомлинського про те, що творчість — це не винятковий процес, який стосується лише окремих особистостей, а пронизує життя кожної дитини. Особливістю дитячої творчості, як вважав педагог, є її тотальність, тобто вона властива усім без винятку дітям, є їхньою природною потребою. Вона нібито виливається з серця дитини, при цьому не знаючи правил, не підкоряючись певним закономірностям [6, с. 117]. Видатний педагог стверджував «Якщо Ви бажаєте, щоб діти творили, створювали художні образи, перенесіть з вогника своєї творчості хоча б одну іскру в свідомість дитини. Якщо Ви не вмієте творити, або вам здається пустою забавою спуститися до світу дитячих інтересів, — нічого не вийде» [6].

«Творчість, — за В. Сухомлинським, — це діяльність, в якій розкривається духовний світ особистості, своєрідний магніт, що притягує людину до людини» [7, с. 480-481]. Іншими словами він розглядав це поняття

як створення духовних і матеріальних цінностей високої суспільної значущості, вершину духовного життя людини, показник найвищого ступеня розвитку її інтелекту, почуттів та волі.

Згортання ж гри в дошкільному віці, за твердженням С. Ладивір, позначається на загальному психічному та особистісному розвитку дітей. Перевага гри над будь-якою іншою дитячою діяльністю полягає в тому, що гра, залишаючись максимально вільною та привабливою для дитини, стає школою довільної поведінки, вчить дитину досягати мети, долати свої імпульсивні бажання. Це, практично, єдина сфера, у якій дошкільник може виявити свою ініціативу та творчу активність [3, с. 173–174]. Не можна не погодитися з такими твердженнями, особливо це стає важливим в умовах сьогодення.

З перших днів життя необхідно знайомити дітей з героями духовно-моральної історії людства, його творчістю, ретельно добирати дитячі іграшки, літературу, створювати освітні проєкти, ігри й розваги, розповіді й казки, прислів'я й загадки, пісні й танці, знайомити з творами мистецтва й усім, що має гуманістичне спрямування. Зокрема матеріали можуть бути такими:

освітні проєкти — «Пізнай себе», «Плекаймо у собі кращі якості людські», «Українському роду немає переводу»;

ігри — «Добре чи погано», «Мамо-мамуся», «Закінчи прислів'я», «Хто наші герої», «Творі добро», «Допоможи товаришеві»;

розваги — «Визначай настрої», «Що було б якби...?», «Хто скоріше та спритніше?»;

розповіді — «Закінчи розповідь...», «Що я знаю про Батьківщину», «Хто мої товариші», «Чесність — це...», «Сім'я, родина, рід», «Себе оцінити і кращим зробити»;

оповідання — «Україна — країна благословенна» (Б. Огульчанський), «Правда буває гірша за неправду» та «Образливе слово» (В. Сухомлинський) тощо;

казки — «Кіт і лисиця», «Теремок», «Смоляний бичок» та казки В. Сухомлинського «Фіалка і бджілка», «Легенда про Материнське серце», «Пробачте, тату», «Горбатенька дівчинка», «Лялька під дощем», «Покинуте кошеня», «Дідусева заповідь», «Соловейкове гніздо», «Батьків олівець» та інші;

вірші — «Ні війні!» (Т. Яременко), «Тризуб» (В. Паронова), «Батьківщина» (В. Багіров) та інші;

прислів'я / загадки — «Закінчи прислів'я...», «Загадай загадку» тощо; пісні: «Веселий горобчик», «Пісня для татуса», «Бабусина вишиванка», «Я малюю синє небо» (пісня про Україну);

танці / руханки — «Подoliaночка», «Я танцюю з тобою», «Пес Патрон»; твори мистецтва — музика, живопис, театр, архітектура тощо.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу й вивчення дотичних до порушеної теми аспектів, можна стверджувати, що духовно-творче зростання і, відповідно, активність сучасної дитини відбувається шляхом інтеграції її духовних знань, коли духовність, моральність, життєві цінності безпеки, традиційності тощо з індивідуального рівня трансформуються на рівень загальнолюдський.

Подальшого більш глибокого та комплексного дослідження потребують, на нашу думку, питання, пов'язані з вивченням та впровадженням у практику діяльності різних методів і форм роботи з дітьми дошкільного віку, завдяки яким відбуватиметься збагачення духовної сфери дитини, рух до творчої самореалізації й соціальної активності зростаючої особистості.

Список використаних джерел:

1. Боришевський М. Й. Духовність особистості: соціально-психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Київ, 2007. Т. IX. Ч. 5. 534 с.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Харків : Віват, 2018. 512 с.
3. Довбня С. О., Шулигіна Р. А. Теоретико-методичний супровід ігрової діяльності дітей дошкільного віку. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 72. Том 1. С. 170–176.
4. Євсюкова К. І. Духовно-моральне виховання в контексті християнських цінностей. *Нова парадигма*. 2014. Вип. 119. С. 122–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nora_2014_119_14 (дата звернення: 15.08.2023).
5. Осадча Н. Духовний світ дитини і сучасна педагогічна практика. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. мол. вч. Дрогобицького держ. пед. ун. ім. Івана Франка / ред.-упор. М. Пантук, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Том 3. С. 158–163. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/28_2020/part_3/26.pdf (дата звернення: 15.08.2023).
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Харків : Акта, 2012. 563 с.
7. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / вибр. тв. : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 1. С. 403–637.
8. Шулигіна Р. А. Проблема творчої самореалізації особистості в системі духовних орієнтирів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2013. Вип. 17, кн. 2. С. 478–485. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14034/Vihovannya%20molody.pdf> (дата звернення: 15.08.2023).